

Vad gör nätkränkningar med demokratin?

Av Evelina Lund*

1. Inledning

Den 8 maj 2019 stod Stiftelsen Rättsfonden¹ åter värd för ett intressant och tankeväckande seminarium med rubriken ”Vad gör nätkränkningar med demokratin?”.² Det välbesökta seminariet ägde rum i Sjöfartshuset på Skeppsbron och panelen bestod av justitiekansler Mari Heidenborg, professor Hans-Gunnar Axberger, författare till rapporten Nätkränkningar som rättsligt och demokratiskt problem samt Tomas Åberg, utredare och projektledare för föreningen Nätgranskaren.³ Maciej Zaremba, journalist tillika ledamot i Stiftelsen Rättsfondens styrelse, var moderator under seminariet.

2. Kränkningar på nätet

Axberger inledde seminariet med att berätta om rapporten Nätkränkningar som rättsligt och demokratiskt problem från 2018 som tagits fram på uppdrag av Institutet för Juridik och Internet. I rapporten, vilken Axberger själv betecknade som en förstudie, redovisas bland annat hur hot, integritetskränkningar och andra personangrepp på nätet bör hanteras rättsligt och hur lagstiftningen på området bör utformas. Axberger återgav därefter några av de iakttagelser som han gjort i

* Doktorand i konstitutionell rätt vid Stockholms universitet.

¹ Stiftelsen Rättsfonden grundar sig på en stiftelseurkund undertecknad år 1971. Stiftelsen Rättsfonden har arrangerat en lång rad seminarier och flera av dessa har refererats av Eddie Exelin och Hjalmar Dunås i Europarättslig tidskrifts bilaga rörande mänskliga rättigheter. Referaten finns även tillgängliga på Stiftelsen Rättsfondens hemsida, www.rattsfonden.se/referat.

² Angående frågans aktualitet, se bl.a. Tove Lifvendahls krönika *När djungelns lag får råda*, Svenska Dagbladet den 12 maj 2019 och Civil Rights Defenders rapport *När samhället tystnar*, publicerad den 13 maj 2019. Samma dag som seminariet ägde rum, dvs. den 8 maj, inleddes också en unik rättegång i Eskilstuna tingsrätt, mål nr B 3750-18. En man stod åtalad för brott mot lagen om ansvar för elektroniska anslagstavlor eftersom han i egenskap av administratör för Facebook-gruppen ”Stå upp för Sverige” (en elektronisk anslagstavla) underlåtit att ta bort meddelanden som påstods utgöra hets mot folkgrupp. Tingsrätten dömde mannen i enlighet med åtalet, men domen har överklagats till Svea hovrätt mål nr B 8432-19.

³ Föreningen Nätgranskaren grundades år 2017. För mer information om föreningen Nätgranskaren se dess hemsida, www.natgranskaren.se.

samband med författandet av rapporten, varav den *första iakttagelsen* var att det behövs ett bättre och fylligare underlag för att kunna säga något konkret om nät-hat. Att hårda ord, sårande uttryck och hänsynslösa personangrepp förekommer i större omfattning på nätet än i andra offentliga rum verkar enligt Axberger vara ett oomtvistat faktum, men hur vanligt förekommande det är, hur det så kallade hatet ser ut, vilka som ligger bakom detta och var det förekommer finns det till dags dato ingen systematisk kunskap om.

Axberger belyste vidare vikten av att diskussionen beaktar ”den andra sidan”. Med detta menade han att det ibland sägs att människor är mer lättkränkta än tidigare och att det, om så är fallet, är en fråga vilken betydelse det ska tillmätas i diskussionen om behovet av att införa sanktioner mot denna typ av kränkningar. Axberger höjde ett varningens finger och menade att det finns en risk att överdrivna sanktioner mot vad som skrivs på nätet, i synnerhet om politiker och andra opinionsbildare, kan uppfattas som att människor som redan har makt försöker tysta människor som enbart har internet som tillgänglig kommunikationskanal för att uttrycka åsikter och frustration.

Axberger fortsatte därefter med sin *andra iakttagelse* att beteckningar som näthat, digitalt hat och hatstorm har en alldeles för bred träffbild eftersom dessa, förutom att träffa verkligt hat, även träffar glåpord, kritik och polemik. Hat är ett starkt ord som enligt Axberger sätter fokus på avsändarens inställning vilken inte alltid är känd. Av den anledningen är begreppet nätkränkning att föredra. Begreppet fokuserar istället på den enskildes upplevelse av att vara kränkt, vilket verkar vara problemets kärna enligt Axberger. Vidare framhöll Axberger vikten av att skilja vad som är obehagligt och oönskat från det som är brottsligt. Att föreskriva straffrättsliga sanktioner för att ”göra oss av med” ett respektlöst språk riskerar att leda till att sådant som verkligen är allvarliga hot och kränkningar trivialiseras. Det är med andra ord viktigt att skilja på ageranden som kräver straffrättsliga sanktioner från sådana som kan motas i grind på annat sätt.

Avslutningsvis ställde Axberger frågan om internet är en ”game changer”. Undertecknad tolkade Axbergers svar som tvekande. Att medborgare uttrycker missnöje och åsikter är nödvändigtvis inte vanligare nu än före internets genomslag. Däremot menade Axberger att internet möjligen förstärker den polariserade verklighet som vi befinner oss i. I sådant fall är det dock ökade politiska motsättningar som utgör grunden för problemet och populistiska rörelser och en ökad polarisering är ingenting som kan regleras bort.

3. Kränkningar inom och utanför det grundlagsskyddade området

Heidenborg inledde sitt anförande med att konstatera att den tekniska utvecklingen, och särskilt internet, har inneburit förändringar för demokratins villkor både till det bättre och till det sämre. Med internet är det enkelt att bilda opinion

och sprida sitt budskap, men det är också fritt och oreglerat varför det är lätt att sprida hat, hot och kränkningar i det fördolda.

Justitiekanslern, som verkar inom det grundlagsskyddade området, möter dock sällan hat, hot och kränkningar på nätet, vilket Heidenborg förklarade med den utförliga ansvarsreglering som följer av yttrandefrihetsgrundlagen. Den innebär nämligen att den anonymitet som internet i övrigt ger sken av att tillhandahålla inte gör sig gällande på samma sätt inom Justitiekanslerns område. För att en webbplats ska åtnjuta grundlagsskydd krävs att webbplatsen har utgivningsbevis vilket i sin tur förutsätter att det finns en ansvarig utgivare. Med en ansvarig utgivare är någon villig att ta ansvar för det som skrivs och publiceras varför det enligt Heidenborg sällan förekommer några oegentligheter.

Det finns dock webbplatser som har utgivningsbevis och därmed en ansvarig utgivare men som likväl är problematiska i fråga om hat, hot och kränkningar på nätet. Dessa webbplatser är enligt Heidenborg framför allt hänförliga till ”vit makt-miljön” och beträffande dessa grupper har Justitiekanslern ständigt pågående förundersökningar. Mestadels avseende brottet hets mot folkgrupp där invandrare, homosexuella, judar och muslimer är särskilt utsatta. Heidenborg poängterade att grupper hänförliga till vit makt-miljön har god kännedom om gränserna för vad som är tillåtet respektive otillåtet enligt lag. De håller sig uppdaterade om gällande rättspraxis och när enskilda individer hängs ut görs det ofta med allmänna skymförd och inte på ett sätt som uppfyller rekvisiten för förtalsbrottet. Därtill byter dessa webbplatser regelbundet ansvariga utgivare för att utgivarna därigenom ska undvika att behandlas som återfallsförbrytare. På frågan om lagstiftningen är tidsenlig, framhöll Heidenborg att grundlagarna är som de är och att de har fungerat i många år samt att det finns anledning att uppehålla sig vid det starka skydd som opinionsfriheterna åtnjuter i Sverige, även om det sker på bekostnad av andra intressen.

Avslutningsvis delade Heidenborg med sig av några personliga erfarenheter av hatiska och kränkande kommentarer på nätet. Heidenborg har tydligt upplevt hur kränkningar mot hennes person har ökat när hon uppträtt i frågor om sexualbrott, bland annat i samband med att hon presenterade utredningen Ett starkare skydd för den sexuella integriteten⁴ 2016. Likaså har kränkande kommentarer ökat när hon figurerat i sammanhang som rör migration, hedersvåld och förtryck. Därtill menade Heidenborg att det spelar viss roll att hon är kvinna, eftersom hon upplever att kvinnor är mer utsatta för denna typ av kränkningar än vad män är.

4. Ansvaret för att beivra hat, hot och kränkningar på nätet

Både Axberger och Heidenborg framhöll under deras respektive inlägg att frågan om att beivra hat, hot och kränkningar på nätet till stor del är en fråga om resurser.

⁴ SOU 2016:60.

Axberger menade bland annat att de grova nätkränkningar som förekommer idag är åtkomliga genom befintliga straffbestämmelser, men att bestämmelserna behöver tillämpas vilket förutsätter en förbättrad utredningsverksamhet hos polisen. Heidenborg berättade å sin sida att Justitiekanslern inte har möjlighet att på egen hand scanna av internet i syfte att beivra nätkränkningar varför Justitiekanslern är beroende av att ideella grupper ”gör jobbet”. Det är dessutom så att dessa ideella grupper står för ett stort antal av de anmälningar som Justitiekanslern tar emot.

Vidare framhöll Axberger att organisationer, myndigheter och företag där utsatta personer arbetar måste ta ansvar och kontroll över hur de hanterar hat, hot och kränkningar som förekommer på internet. Även Heidenborg poängterade att så länge samhället har en syn på förtalsbrottet som ett brott som är den enskildes ensak måste andra stödja den enskilde och betonade att framför allt arbetsgivare inom det offentliga bör bistå med polisanmälan och verka för att hat, hot och kränkningar tas bort från nätet. Det synes således inte enbart vara staten i form av polis och rättsväsende som har ett ansvar. Även andra krafter – bland annat i form av privata lösningar – behövs, vilket Axberger framhöll som något positivt.

5. Ideellt engagemang i arbetet mot brottslighet på internet

Åberg – som är utredare och projektledare för Nätbrottsgranskaren, en av de ideella krafter som arbetar mot kränkningar på internet – inledde med att kort berätta om föreningen som funnits sedan 2017 och som bildades i frustration över antalet brott som begås på sociala medier utan rättsliga konsekvenser. I sin begynnelse hade Nätbrottsgranskaren en tro och en förhoppning om att polis och rättsväsende skulle välkomna deras arbete med öppna armar, något som dock inte blev fallet. Åberg förklarade bland annat att 20 procent av de 800 anmälningar som föreningen gjorde under 2017 ”slarvades bort” av polisen och att föreningen vid ett flertal tillfällen tvingats påminna polisen om deras anmälningar. Vidare framhöll Åberg att det råder stor skillnad mellan polisregionerna i Sverige angående hur de hanterar och utreder anmälningar om hat, hot och kränkningar på nätet. Under 2018 hade Polisregion Väst uppkälat 0,4 procent av dessa brott. Samtidigt hade Polisregion Nord en uppkäring som uppgick till 48 procent. Budskapet från Åberg var tydligt: polisen – som sedan 2015 är *en* myndighet – måste bli bättre på att samordna samt sprida kunskap och resurser inom myndigheten för att kunna utreda och klara upp dessa brott.

Trots det motstånd som skisserats ovan framhöll Åberg att Nätbrottsgranskarens arbete har varit lyckosamt. Fram till idag har föreningen gjort 1 400 anmälningar om hat, hot och kränkningar på sociala medier och anmälningarna har avsett allt från frustrerade människor som vill uttrycka sin åsikt till politiska extremister. Av de 1 400 anmälningar som föreningen har gjort har den dessutom, i 99 procent av fallen, tillhandahållit polisen den anmäldes fullständiga personnummer tillsammans med foto samt bevis om hur personen i fråga kan kopplas till en viss profil

på internet. Det är alltså, enligt Åberg, inte särskilt svåra brott att utreda, i synnerhet eftersom polisen ofta vet vem den anmälde personen är.

Vidare berättade Åberg att cirka 90 procent av de personer som Nätbrottsmyndigheten anmäler inte återfaller i brottslighet. Enligt Åberg förstår de flesta allvaret när de får en kallelse till polisen. De resterande tio procenten hänför sig framför allt till grupper inom vit makt-miljön. Enligt Åberg öppnar dessa, efter att de blivit anmälda, upp nya konton på sociala medier med en anonym profil för att därigenom kunna fortsätta sprida hat, hot och kränkningar. Åberg berättade också att grupper inom vit makt-miljön dessutom ofta förmår andra att begå brott på nätet. Det sker bland annat genom publicering av foton och texter vilka i sig inte är brottsliga, men som påverkar och engagerar andra personer till att kommentera och uttrycka sig på ett sätt som många gånger utgör hets mot folkgrupp.

6. Efterföljande diskussion

Efter de tre inläggen från Axberger, Heidenborg och Åberg följde en allmän diskussion i vilken det bland annat framhölls att problemet med kränkningar på nätet uppenbarligen inte bottenar i den anonymitet som internet möjliggör. Snarare bottenar problematiken i en avsaknad av resurser för utredningsarbete och en juridik som inte är à jour med vår samtid. Percy Bratt, tillika ordförande i Stiftelsen Rättsfonden, undrade – med återkoppling till seminariets rubrik ”Vad gör näthat med demokratin?” – om näthat hämmar det offentliga samtalet och om det är möjligt att ha en välgrundad uppfattning om detta. Som svar framhöll Carl Heath – särskild utredare för Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet⁵ – att det finns statistik som visar att en av fem inte vågar uttrycka sin uppfattning i en fråga på internet på grund av rädsla för hat och hot och att cirka en fjärdedel av journalister och förtroendevalda, på samma grund, väljer att inte gå vidare i sitt arbete i olika skeden.

Vidare återkom diskussionen till vilken juridik och vilka rättsregler som finns att tillämpa *dels* för hat, hot och kränkningar på internet, *dels* för brott som riskerar att påverka vår demokrati. Johan Hirschfeldt fäste seminariedeltagarnas uppmärksamhet på att bestämmelsen i 18 kap. 5 § brottsbalken straffbelägger olaga tvång eller olaga hot som sker med uppsåt att påverka den allmänna åsiktsbildningen eller inkräkta på handlingsfriheten inom politisk organisation eller yrkes- eller näringsammanslutning och därigenom sätter yttrande-, församlings- eller föreningsfriheten i fara. Bestämmelsen – som varit föremål för Hovrätten för Västra Sveriges prövning efter att hot riktats mot en stor tidningsredaktion – har dock ansetts kräva att det ”skall vara fråga om en fara för yttrandefriheten på ett mer generellt plan i det svenska samhället. Såväl ordalydelsen som sammanhanget

⁵ Dir. 2018:88 Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet.

i förarbetena tyder starkt på att det för straffansvar enligt 18 kap. 5 § brottsbalken krävs att den yttrandefrihet, som gärningen sätter i fara, avser andra än endast journalisterna inom en viss tidningsorganisation – även om antalet journalister är så högt som 250.”⁶

Diskussionen uppehöll sig därefter vid skiljelinjen mellan brott mot enskild och vad som utgör brott och ett hot mot demokratin varvid det bland annat framhölls att svensk lagstiftning hittills har fokuserat på att hat, hot och kränkningar på internet är ett brott mot en enskild person, men att det nu har initierats en parallell diskussion om att dessa brott dessutom utgör ett hot mot demokratin. Utvecklingen påstods vara en konsekvens av att brotten äger rum på internet eftersom internet är den arena på vilken många av de demokratiska samtalen äger rum. Sammanfattningsvis syntes det råda samstämmighet om att det är angeläget att Sverige har en lagstiftning som möter den utveckling som internet har medfört, men att en juridik som är anpassad till verkligheten är en politisk fråga. Till syvende och sist är det därför politiker som måste ta ansvar för att tillhandahålla en rättslig reglering som återspeglar vår samtid.

7. Avslutningsvis

Efter den allmänna diskussionen stod det klart att talarna – Axberger, Heidenborg och Åberg – likväl som flera av seminariets deltagare har utsatts för hat, hot och kränkningar på nätet. Seminariet bottnade emellertid aldrig i något precist och entydigt svar på frågan vad nätkränkningar gör med demokratin, vilket också är illustrativt för att det i grunden handlar om två parallella diskussioner – *dels* brott mot enskilda, *dels* brott (och hot) mot demokratin – vilka dock har kommit att sammanflätas i allt högre grad. Som framgår av det ovanstående syntes de flesta av deltagarna under seminariet vara eniga om att det är lagstiftarens uppgift att tillhandahålla en lagstiftning som är anpassad efter samtiden men också att vi andra, i egenskap av arbets- och uppdragsgivare och som en del av civilsamhället, har ett ansvar att värna det demokratiska samtalet, oberoende av var det äger rum.

⁶ Se RH 2015:46.